

Чуждата политическа власт, дискриминационната и асимилаторската политика на османската държава предизвикват борбата на българския народ с/у чуждото подтисничество. През ХVХIХ век тази борба цели да опази българската народност, да съхрани демографския потенциал, да противодейства с/у системата на експлоатация и не на последно място – политическо освобождение. Редица фактори предопределят неуспеха на тази борба – липсва достатъчно мощна ръководеща социална сила, няма общобългарска организация и подготовка, както и надежден външнополитически съюзник. Османската империя е в зенита на своята мощ. Началото на българското възраждане поражда нови политически настроения, резултат от появата на буржоазията и от ускореното развитие на търговските и духовни връзки с Европа. Заедно с пробуждането на националното чувство се засилват интересите към онези сили, които могат да бъдат български съюзници. Утвърждава се общо християнската идея, появяват се първите усещания за общославянско единство. Всичко това поражда ново самочувствие. Възражда се идеята за възстановяване на българската държава. Христофор Жефарович слага 1741 във своята “Стематография” българският герб – корона, поставена в/у главата на разярен лъв. През първата половина на ХVIIIв българите все още са в плен на появилите се през предните векове кръстоносна идея, според която освобождението може да се осъществи след някакъв спасителен поход на християнския Запад с/у “полумесеца”. В последствие тази илюзия е изживяна, като натрупаният революционен опит и порасналото национално самосъзнание мотивира българските политически движения и самостоятелните прояви на съпротива с/у османското владичество. Австро-турската война от 1716-1719 раздвижва българите католици в Хабсбургската империя. Георги Пейчевич, един от водачите на Чипровското въстание (1688), предлага на австрийския император план за ново българско въоръжено надигане. По това време е регистриран един бунт “на капитаните Георги, Филимон и Димитър” във Видинско. По сериозен въстанически опит е направен по време на Австро-руската война с/у Османската империя през 1735-1739. Въстание избухва в Западна България през 1737, когато австрийците превземат Ниш. След оттеглянето им обаче въстанието е бързо разгромено, следват обичайните турски жестокости и много българи са принудени да поемат пътя на емиграцията. Българи доброволци се вливат в християнските армии. Един от полковете в руската войска през тази война е съставен от българи, сърби и гърци. През втората половина на ХVIIIв Русия измества Австрия от ролята ѝ на най--голям неприятел на Османската империя. Ето защо българските политически усилия се преориентират към Русия. През 1768-1774 русите провеждат една от най--успешните си войни с/у османците. Те минават Дунав и водят редица сражения на българска земя, достигайки до Шумен. На 20 юли 1774 ген. Суворов нанася тежко поражение на турската армия при с. Козлуджа (дн. Суворово). По силата на сключения Кючук-Кайнарджански мирен договор освен териториални придобивки, Русия си извоюва правото да покровителства православните християни на Балканите. С това Русия се издига до положението на най--важен фактор по Източния въпрос. Българите участват във войната с доброволчески отряди. За тях войната има една тежка последица. Именно след нея започва специфичното за османците разбойничество кърджалийството, продължило и в началото на ХIХв. Положително е може би само това, че кърджалиите принуждават раята към масова самозащита; така че развиват у нея един дух на съпротива и непримиримост с чуждото владичество. Поради все още недостатъчната си политическа зрялост българите не успяват да

извлекат някаква изгода от хаоса в Османската империя, както правят техните западни съседни, вдигайки своето Първо сръбско въстание (1804-1813). Успехите които постигат им вдъхват куража да се обявят за автономни и да потърсят подкрепата на Русия. Наскоро след това следва нова руско-турска война (1806-1812). В Първото сръбско въстание българите, особено от западните краища, участват доста активно. В боевете се прочуват имената на командирите хайдут Велко, Драган Папазоглу, Кондо Бинбаши и др. Българинът Петър Ичко става член на делегацията на въстаналите сърби, която през 1807 преговаря с Високата порта за мир, известен като "Ичков мир". Всичко това е плод на традиционната и почти инстинктивна солидарност на българите с кой да е неприятел на турците. Но в началото на XIX по-често и по-настойчиво отпреди те се поставят и самостоятелни задачи, опитват се да провеждат своя пораснала политическа активност под българско знаме, в името на България. Това се демонстрира най-вече в усилията да се привлече вниманието на Русия. Целите са национални, но скромни: иска се помощ за отхвърляне властта на султана, както и автономия за българските земи, които обаче да бъдат включени в рамките на Русия. В тези начинания най-значителна е ролята на Софроний Врачански, който се изявява като главен представител на българския народ чрез своя политически център в Букурещ. През 1804 двама богати търговци Иван Замбин и Атанас Некович заминават за Санкт Петербург, търсейки срещи с руски високопоставени лица, за да постигнат желаната помощ. Мисията им обаче не се увенчава с успех. По време на руско-турската война (1806-1812) руското командване предприема енергични стъпки за привличане на голям брой доброволци от българското население. В южно-руските степи преселници българи сформират четири доброволчески отряда. Особено се проявяват водачите Никола Вукич, Тодор Даскалов, Павел и Димитър Македонски и др. От вътрешността на България свещеници и учители изпращат сведения за броя и местоположението на турските войски. Отличават се свещеника Пантелеймон от Свищов, габровския търговец Васил Андреев, врачанския чорбаджия Димитър Хаджитошев и др. В началото на 1810 русите превземат Силистра, Никопол, Русе, и се придвижват на юг, достигайки района на Предбалкана. Това довежда до надигане на българите в редица области. Района на Габрово и Казанлък се съсредоточават няколко хиляди въстаници. През есента на 1810 голяма турска войска е спряна в Шипченския проход от въстаническият отряд. През пролетта на 1811 започва формирането на самостоятелна българска военна част в състава на руската армия, известна като Българска земска войска. За кратко време в нея се включват около 2500 души. Българската земска войска участва в редица сражения и спечелва признанието на ген. Кутузов. Преминалите Дунава руски войски намират в България приятелски настроено население, което всячески им помага. Но нападението на французите, водени от Наполеон Бонапарт, принуждава русите спешно да приключат войната с Османската империя и се върнат да бранят родината си. След Букурещкия мирен договор (1812), който не дава нищо на българите, десетки хиляди мирни жители се изтеглят заедно с руската армия. По сходен начин се развиват нещата и през 20те години на XIX, когато гърците водят ожесточена борба за независимост. През 1814 гръцки патриоти създават тайна организация Филики етерия (Дружество на приятелите), която си поставя за цел вдигането на масово въстание едновременно в Гърция, Сърбия и България. В тайните списъци на "заверата" се срещат имената на много българи от Търново, Пловдив, Сливен, Котел, Варна, Созопол, Одрин и др. Междувременно въстание избухва в Гърция – Пелопонес 1821. То бързо обхваща голям

район в страната. Турските войски претърпяват поражения. Едва намесата на египетския паша довежда до обрат в хода на събитията. През 1826 по-голяма част от въстаническата територия е окупирана, но неравната борба продължава. Доброволци от близо и далеч се притичват на помощ на гърците. Сред тях най-многобройни са българите. Те дават и доста видни военачалници в гръцките войски: Хаджи Христо, Атанас Българин, Ангел Гацо и др. Гърците са спасени от великите сили: при Наварин руско-френско-английска ескадра разбива турско-египетския флот (1827), а през следващата година Русия почва поредната си военна кампания с/у империята. Руско-турската война от 1828-1829 се оказва най-успешната до това време. Както при предишната война, така и сега, българите от вътрешността на страната и емиграцията подпомагат руските войски. Още при навлизането на русите във Влашко Георги Мамарчев от Котел, участник в Българската земска войска, сформира доброволчески отряд от 270 души, като участва с успех при превземането на Силистра. След превземането на Одрин от ген. Дибич Задбалкански в района на Лозенград и Люлебургас българите вдигат масово въстание. Одринския мирен договор от 1829 обаче, който носи свобода на Гърция и дава автономия на Сърбия, Влашко и Молдова, отново не споменава нищо за българите. Следва изтегляне на руските войски на север, като заедно с тях напускат родните си места 150 000 българи. Междувременно Г. Мамарчев е назначен от русите за комендант на Силистра – градът остава в руски ръце като залог за спазването на мира от турска страна, който пост му позволява да стане инициатор на съзаклятие, черпещо вдъхновение от гръцката Филики етерия. Едно добре подготвено въстание, според Мамарчев, ще доведе до нова руско-турска война и освобождението на България, както показва опита на Сърбия и Гърция. В съдружие с видния търновски търговец Велчо Атанасов – Джамджията той започва да подготвя тайна организация, призвана да осъществи въстание и останала в историята като Велчова завера. В съзаклятието се включва още Никола Гайтанджията от Търново, майстор Димитър Софиялията, хаджи Йордан Брадата от Елена и др. В обсега на заверата попадат районите на Горна Оряховица, Трявна, Елена, Дряново, Габрово. Главно средища на организаторите и ръководителите става Плаковския манастир. Целта на съзаклятието е възстановяване на българската държава чрез едно общо въстание, което да предизвика и намесата на Русия. Майстор Димитър Софиялията се подготвя да тръгне за Варна с 2000 въстаници, преоблечени като строители, които уж трябвало да възстановят порутените стени на Варненската крепост. Именно там се предвижда да се обяви въстанието. След това щели да бъдат завардени старопланинските проходи, за да се попречи на прдживането на турски войски в Северна България. В разгара на подготовката обаче един еленски чорбаджия издава заверата. Всички видни ръководители са арестувани и набързо осъдени. В. Атанасов – Джамджията, Д. Софиялията, Н. Гайтанджията и др. са обесени в Търново. Г. Мамарчев като руски поданик е пратен на заточение на о. Самос, където умира. Така приключва първият опит за самостоятелно въстание в нашите земи – Велчова завера от 1835. За разлика от гърците, сърбите имат по-голям успех в реализирането на хегемонистичните си домогвания. Именно те ще съдействат за поредица български селски въстания в западните части на страната. Основна причина обаче за тях е особено тежкия режим на земеползване, известен като господарлък, който се установява след отмяната на военно-ленната система. Вместо да станат владетели на земята, както е в другите части на България, тукашните селяни са лишени от такива

права и са натоварени с двойна данъчна тежест – към държавата и към “господарите” (паши, аги, бейове), които на практика заграбват земята им. Към всичко това се прибавя и традиционния турски произвол, който прави положението наистина непоносимо. През 1833 възникват редица селски брожения, от които се възползва Сърбия и се присъединява няколко нахии. През 1835 на борба се вдигат 16 села и Нишко. На два пъти, през 1836 и 1837, въстават селяни в Берковско, Пиротско и Белоградчишко. Слабо въоръжени и зле организирани тези селски бунтове са бързо потушени от турците. Най--сериозно в тази серия се оказва голямото Нишко въстание от 1841. То има по-друга предистория. Свързано е с настроенията сред българското общество от Гюлханския хатишериф, който обещава изравняването на християни и мюсюлмани по права в империята, както и с опита на гърците да си присъединят Епир и Тесалия и избухналото през 1841 Критско въстание. Всичко това отново усилва напрежението в съседните на Сърбия български земи, където новостите идват бързо със сръбско съдействие. Поучени от предишните неорганизиранни и стихийни надигания, този път организаторите започват подготовка на бунта още през 1839. Замисълът е включвал едновременно надигане в Западна България, Босна и Херцеговина и Албания. Целта е отхвърляне на османското владичество, което би довело до присъединяването на страни към Сърбия. Въстанието започва на 6 април 1841, когато банда въоръжени мюсюлмани се отдават на безчинства в с. Каменица, Нишко. Жителите, подкрепени от околните села, се вдигат на борба под водачеството на местния първенец Милое Йованович. Сформират се още няколко отряда. Въстаниците се насочват към Ниш. Независимо, че са по-многобройни, и този път те са зле въоръжени и не успяват да обединят силите си. Местната турска власт, подпомагана от албански доброволци, потушава бунта с особена жестокост. Ограбени и опожарени са около 250 села, няколко хиляди са избитите и изчезналите, много жени и деца са продадени в робство. За разлика от предходните надигания, Нишкото въстание предизвиква силен отзвук сред външния свят. В това отношение особено важна е анкетата на френския икономист Жером Бланки, който посещава районите на въстанието, придружаван от българина Ал. Екзарх. Ж. Бланки издава книгата “ Пътуване в България през 1841”. В нея той вярно и убедително представя причините за въстанието, описва ужасяващите турски издевателства при неговото потушаване и се обявява за подобрене положението на българския народ. От своя страна Ал. Екзарх, изпраща през 1842 един мемоар до правителствата на Франция, Англия, Прусия и Русия, в който иска автономия за българите. Първият Браилски бунт е ръководен от сърбина кап. Татич и българина Васил Хадживълков. Събраната чета от около 300 българи, гърци и власи се опитва да премине Дунав през юли 1841, след което, като събере доброволци от българските земи трябва да се съедини с нишките въстаници. Румънското правителство, страхувайки се от реакцията на турците, праща войска, която, след ожесточено сражение, разбива четата. През 1842 пак в Браила е извършен втори подобен опит, този път начело с Г.С. Раковски и гръцкия капитан Ставрос Георгиус. Събралите се въстаници е трябвало да преминат по замръзалия Дунав през февруари. Но румънските власти арестуват ръководителите и провалят заплануваното преминаване. Ръковски и Георгиус получават смъртни присъди, но като гръцки поданици са изпратени в Атина. По пътя Раковски успява да избяга, а гръцки патриоти го отвеждат в Марсилия. През 1843 идва третия по ред бунт в Браила, когато отново В. Хадживълков полага усилия да състави чета за поход на юг от р. Дунав. Но той и

другарите му са арестувани и изпратени на каторга в солните мини. Независимо от зверското потушаване на Нишкото въстание, селяните от западните български земи не се примиряват с господарлъците. Те подават множество жалби до Високата порта, които не само че остават безрезултатни, но още повече влошават положението им. Към края на десетилетието почва нова подготовка за бунт, в която се включват някои от водачите на предишните въстания. Така се стига до Видинското въстание, избухнало на 1 юли 1850. Тогава един отряд от около 1000 души, командван от кап. Кръстьо, се опитва да атакува Лом. Петко Маринов повежда 3000 въстаници с/у Видин, но те са отблъснати след двучасова битка. Няколко хиляди селяни обсаждат Белоградчишката крепост дълго време докато, идва редовна турска войска и башибозук и ги разпръсква. Във въстанието участват 10 000, загиват 700. Независимо от факта, че и рози опит не успява, общо взето целите на бунтовниците са постигнати: за да успокои селяните в Северозападна България, Високата порта се вижда принудена да ликвидира господарлъците. Селяните получават, макар и с/у заплащане, права в/у своите земи. В началото на 50те години на XIX руския император Николай I предлага на Англия разделяне на османските владения в Европа и Близкия изток. По този начин руския царизъм иска да си осигури влияние на Балканите с оглед на Цариград и Проливите. Страхът на Англия, че руското военно присъствие в Средиземноморието може сериозно да застраши нейните азиатски владения, довежда до категоричен отказ от нейна страна. На 4 март 1853 княз Меншиков връчва на Високата порта предложението на своето правителство Русия да получи изключителни права за покровителството на балканските християни. Османската империя отхвърля предложението. Княз Меншиков напуска Цариград заедно с цялото посолство. Войната м/у двете държави става неизбежна. През лятото на 1853 Русия окупира Дунавските княжества – Влашко и Молдова, които са васални на султана. Руския император не оценява факта, че през последните десетилетия Турция е станала особено важна за западните държави, както като обект на търговска експанзия, така и както възпиращ фактор с/у амбициите на Русия към топлите морета и Цариград. През 1854 Англия и Франция официално обявяват война на Русия. Към тях се присъединяват Австрия и Италия. В черно море пристига експедиционен корпус на съюзниците и започва най--голямата след времето на Наполеон Бонапарт европейска война през XIX. Въпреки изключителните боеви качества на войниците си и таланта на техните пълководци, Русия загубва т.нар. Кримска война след падането на град Севастопол и трябва да моли за мир. Условието на Парижкия мирен договор (1856) са извънредно тежки за Руската империя. Тя загубва правото да притежава военноморски флот в Черно море. Принудена е да разруши черноморските си крепости и да изтегли оръжието си оттам. Отнета ѝ е областта Южна Бесарабия, като по този начин Русия вече не може да поддържа непосредствен контакт с балканските народи и загубва контрол над корабоплаването по Долни Дунав. Правото на покровителство на балканските християнско население, извоювано от русите във войната от 1768-1774, сега се поема от всички европейски държави, подписали мирния договор. На 15 април 1856 Англия и Франция се договарят да станат гарант на независимостта и целостта на Османската империя, с което явно се цели парирание на всички опити на русите за реванш. Но по този начин българския народ трайно се обрича на дълго "съжителство" с турците, срещу които е вдигал вече толкова въстания. Появата на Хатихумаюна през същата 1856, с който се декларират равните права на християни и мюсюлмани, е реформен акт, който остава само на книга

и всичко това за сетен път показва невъзможността на Османската империя да се реформира. Кримската война дава възможност на българите за нови антитурски начинания с подчертан националноосвободителен характер, за разлика от селските въстания в периода 1835-1850 с техния социално-икономически характер. Българите добиват надежда, че при победа на Русия този път в мирния договор със сигурност ще има клауза и за тяхното освобождение. В началото на 1854 богати български емигранти в Букурещ създават комитет за набиране на доброволци и за политическо представителство пред руското командване. Той получава името Средоточно попечителство (Епитропия). По същото време сходна организация изграждат и богатите търговци в Южна Русия, която остава в историята под името Одеско българско настоятелство. Двете организации събират над 4000 българи доброволци. Но по-съществена роля те ще играят през следващия ? век. Активизират се и патриотите в страната. Революционна агитация в очакване на руската армия се води в Търново, Видин и по други места. Най-значителното начинание в това отношение е сформираното от Г. С. Раковски "Тайно общество" (1853). "Обществото" си създава връзки по редица места в страната, влиза в контакт с руското командване, провежда революционна пропаганда, събира и препраща на руската армия разузнавателни сведения. Раковски успява да постъпи като преводач дори в турската главна квартира в Шумен. Скоро обаче съзаклатието е разкрито. Раковски е арестуван и отпратен към Цариград. По пътя той избягва, организира чета от 12 души и дълго броди из Балкана. Неблагоприятния обрат на войната принуждава русите бързо да напуснат Балканския полуостров и да се евакуират в Крим. Българските освободителни начинания затихват. Издаденият Хатихумаюн не заблуждава по-проницателните хора в безнадеждността да се изпълнят неговите постановления. Новият реформен акт става повод за два неуспешни въстанически опита през 1856. Първият от тях е предприет в Северозападна България през март 1856. Повече от две седмици продължава борбата на слабо въоръжените въстаници, начело с Димитър Петрович – по негово име този бунт е известен като Димитракиева буна, Иван Кулин, Манчо Кръстев и др. Неподкрепени от никого, въстаниците са разгромени. Димитър Петрович, Иван Кулин и някои други успяват да избягат в Сърбия. През лятото на 1856 е направен опит за въстание в Търновско, известен като Капитан дядо Николово въстание. Той е организиран от Никола Филиповски, шивач от Търново, който установява връзка с редица интелекенти, като учителя Кънчо Кесариев в Търново, Никола Михайловски в Елена, П. Р. Славейков и др. След обявяването на бунта дядо Никола се установява в Лясковския манастир, където трябвало да се събера 200 въстаници, но дошли само 13. Оттук с четниците си той се отправя към Стара планина и достига Габровския манастир. Издаден от чорбаджиите, дядо Никола е заловен и убит, а съмишлениците му се разбягват. Интересно е, че около това незначително въстание се вдига твърде голям шум в чужбина. Тази е последната въоръжена проява на българите по време на Кримската война. През XVIII и първата половина на XIX националноосвободителното движение на българския народ извървява пътя от илюзията за спасение чрез силата на кръстоносния поход до организирането на самостоятелни въстания прави и политически заговори, макар и страдащи от локалност и стихийност. Водеща си остава обаче ролята на външния фактор в хода на борбата постепенно се оформят две политически програми. Едната от тях търси единодействие на българите с външните сили, другата поддържа линията на самостоятелна борба за политическо освобождение. Българите се стремят да се ориентират в заплетения

Бунтове

Написано от ivailo

Понеделник, 06 Декември 2010 01:50

Източен въпрос и да намерят своето място в него, търсят и осъществяват международни политически контакти. По време на Кримската война се полагат основите на политически съюз м/у емигрантската буржоазия и Русия. В бъдещите политически борби, в движението за културно-духовна еманципация, този съюз изиграва ролята на фактор, ускоряващ процесите на духовното и политическо съзряване.